

Evolución da talla media dos estradenses entre 1920 e 1990

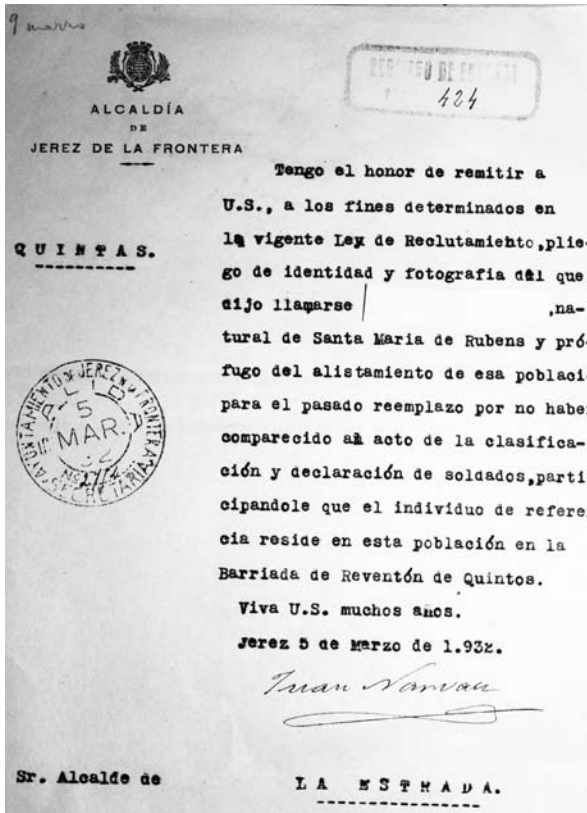
Chus Fernández Bascuas
chusbascuas@gmail.com

Resumo. Este traballo está centrado na cuantificación da estatura media dos mozos estradenses entre os anos 1920 e 1990 cando eran chamados a filas, momento no que se rexistraban certos valores antropométricos como estatura, peso e perímetro torácico, encontrando que a súa altura estaba por debaixo da media nacional e galega. Revisáronse tamén outros aspectos que nos ofrece a documentación, como é o lugar onde se atopaban cando tiñan que presentarse e a actividade á que manifestaban dedicarse naquel intre da súa vida.

Abstract. This work is focused on quantifying the average height of young people in A Estrada between 1920 and 1990 when they were called up, at which time some anthropometric values such as height, weight and chest girth were recorded and it was found that height was below Galician and national average. Other aspects related to these data were also reviewed, such as the place where they were when they had to be presented and what they were doing in their lives in that moment.

Introdución

Cando queremos coñecer algúns aspectos da nosa evolución histórica, da nosa cultura, da nosa identidade, sinxelos a primeira vista, comprobamos que apenas dispoñemos de fontes documentais suficientes para poder dar resposta a moitos interrogantes e esbozar un panorama aproximado daquela realidade. De modo que, a miúdo, temos que valernos de fontes indirectas para extraer información. Así sucedeu con esta aproximación á estatura dos varóns estradenses do século XX, que inclúe os seus movementos migratorios e actividades máis cotiás. A información procede, basicamente, da documentación dos expedientes de Quintas, onde se rexistraban, con máis o menos precisión, certos datos antropométricos e económico sociais dos xoves que eran chamado a filas. Pero, incluso dentro desta documentación, que vai dende 1920 a 1990 non existe uniformidade pois, mentres nos primeiros anos a información era escasa, nos últimos, inclúense unha gran cantidade de datos adicionais que se poden aproveitar para outros mesteres. Constátanse

tamén lagoas informativas e precariedade nos datos en anos concretos como poden ser 1937-1940; doutros periodos simplemente non se conservan.

O obxectivo desta monografía fundamental é achegarnos á evolución da estrutura do homes do concello da Estrada nun periodo de 70 anos tendo en conta que os medidos en 1920 naceron en 1899 e os de 1990 naceron en 1970.

Temos pois, como punto de partida, unha información referida unicamente ós mozos chamados a filas (entre 19-21 anos segundo a época) e non todos porque os “prófugos” foron unha constante, sobre todo nos primeiros anos, nos que os controis eran moito mais difíciles. A este factor cómpre engadir a emigración, as contendas que acaeceron neste período e a falta de datos completos nalgún

ALISTAMIENTO DEL AÑO 1.973 **FILIACION BASICA DE ALISTAMIENTO** Formulario núm. 13 (Artículo 172)

1. Organismo que alista: Ayuntamiento de LA ESTRADA	36017	23. Datos culturales	Analfabeto ☐ 1 Solo lee y escribe ☒ 2 Tiene o realiza Enseñanza Primaria ☐ 3 Certificado de Estudios Primarios ☐ 4 Tiene o realiza Enseñanza Media ☐ 5 Tiene o realiza Enseñanza Superior ☐ 6
2. Provincia de Pontevedra		24. Profesión u oficio habitual	computador
3. Caja Recluta, Centro Reclutamiento y Mov. núm.	0821	25. Categoría superior del permiso de conducir	20
4. Número de alistamiento	005	26. Certificado de tractorista	☐ 1
5. Documento Nacional de Identidad	32.422.263	27. Datos físicos	Talla (cm.) 162 Peso (Kg.) 60 Perímetro torácico 93 Inspiración (cm.) 10 Expiración (cm.) 10
6. Primer apellido		28. Grupo sanguíneo	
7. Segundo apellido		29. Factor Rh.	
8. Nombre	Gonzalo	30. Está encuadrado en las Fuerzas Armadas	☐ 1
9. Localidad de nacimiento:	Navedra	En el Ejército de	
10. Ayuntamiento de nacimiento	LA ESTRADA	Unidad	
11. Provincia de nacimiento	PONTEVEDRA	31. Ha cumplido el servicio	Totalmente ☐ 1 Parcialmente ☐ 2
12. País de nacimiento	ESPAÑA	En el Ejército de	
13. Fecha de nacimiento	20 06 53	Unidad	
14. Nombre del padre		32. Otros datos	
15. Nombre de la madre		33. Alego	
16. Localidad de residencia:	Navedra	34. Solicitó prórroga de 1.ª clase	☐ 1
17. Ayuntamiento de residencia	LA ESTRADA	35. Fue clasificado como	APTO PARA EL CONTINGENTE
18. Provincia de residencia	PONTEVEDRA	La Estrada, 11 de mayo de 1973	
19. País de residencia	España	El Secretario,	
20. Religión C. A. R.		Américo de la Torre	
21. Estado civil	Soltero ☒ 1 Casado ☐ 2 Viudo ☐ 3		
22. Número de hijos			

ano, de modo que as conclusión que de aquí se extraían deben ser só indicadores dunha tendencia.

Así, contando con datos oscilantes dun ano a outro, cun sector de poboación que só inclúe mozos nunha idade determinada e coas ausencias, intentarei ofrecer pistas de como evolucionou a estatura dos estradenses, os lugares de emigración máis frecuentes e as actividades nas que dicían estar ocupados cando se lles preguntaba, dato que tamén debemos tomar con certa reserva, pois a modo de anécdota, podemos dicir que moitos se declaraban músicos coa esperanza dun bo e folgado destino no momento de incorporarse a filas; sen embargo, para constatar como o século XX mudou costumes, modos de vida, e modos de relacionarse co entorno, son suficientes.

A estatura do mozos estradenses entre 1920-1990

A estatura dos españois aumentou uns dez centímetros durante o século XX (Spijker, J., Pérez Díaz, J., Cámara Hueso, A.D., *Cambios generacionales de la estatura en la España del siglo XX a partir de la Encuesta Nacional de Salud*, en "Revista Estadística Española" n.º

169, 2008), de modo que un nacido en 1910 chegaría á idade de quintas con 166 centímetros, mentras que outro que naceu en 1982 faríao con 177.

Nun estudo realizado por Luis Martínez Belmonte (*La talla media de los españoles crece cada año*, INE, 1983), sobre a talla dos mozos alistados, preséntanse os seguintes datos para o conxunto nacional, que comparamos cos estradenses:

Talla media nacional	Talla media na Estrada	Diferencia
1955 – 165,7	165.4	-0.3
1965 – 167,6	165.7	-1.9
1975 – 169,8	168.8	-1.0
1980 – 171,3	169.0	-2.3

Neste mesmo estudio faise unha comparativa por rexións, que contrastamos tamén coa estradense:

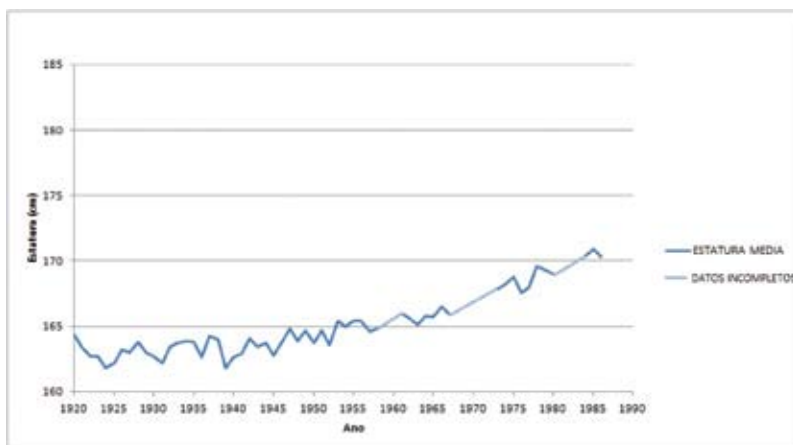
Talla en Galicia	Talla na Estrada	Diferencia
1965 – 167,1	165.7	- 1.4
1970 - 167.1	168,3	1.2
1975 – 168.6	168.8	0.2
1980 – 170,2	169.0	-1.2

Tendo en conta que Galicia se atopaba no posto 11 de España, só por diante de Extremadura e Andalucía, e que estamos un pouco por debaixo tamén da media na nosa Comunidade, debemos concluir que a tendencia indica que a estatura dos estradenses encóntrase, naquel periodo, un pouco por debaixo da media, se ben isto podería presentar matices que nos volverían á fonte e que sería preciso completar con outros datos para confirmar estes resultados

Con esta referencias vemos graficamente como evoluciona a estatura dos estradenses entre 1920 e 1990 (Gráfica 1).

Cos datos de todos os anos xa se nos debuxa o panorama existente, sendo a nota mais destacable que os estradenses, entre 1920 e 1990, incrementaron a súa estatura unha media de 8 centímetros, e

GRÁFICA 1: Estatura media

isto colócanos por debaixo da media nacional, e incluso por debaixo da media galega, como referiamos anteriormente.

No cadro da páxina seguinte partimos da estatura media quinquenal desde 1920 a 1990. O primeiro que chama a atención é que entre 1920 e 1955 a talla só aumentou 1 centímetro; sen embargo entre 1955 e 1990 aumenta 6,3. Á vista disto podemos afirmar que mentres nun periodo de 35 anos apenas se experimentan cambios, nos seguintes 35 anos a estatura incrementábase en 6,3 centímetros.

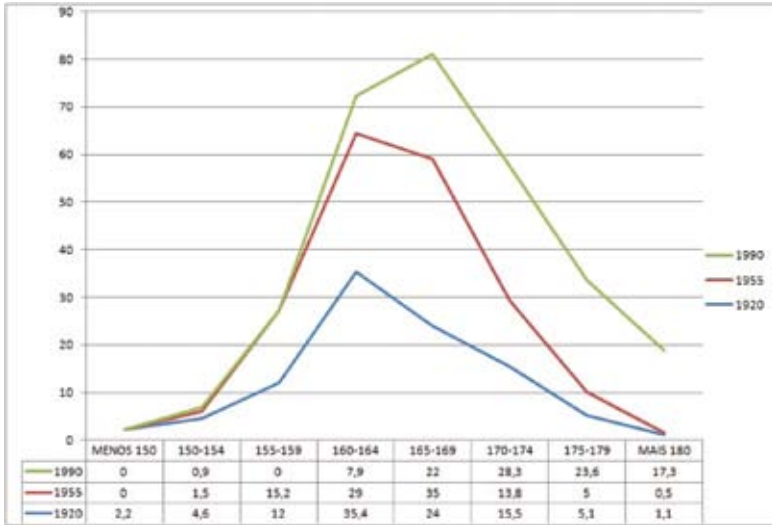
No gráfico 2 percíbese como a talla media vai avanzando hacia estaturas máis altas; vexamos, a modo de exemplo, como en 1920 os homes comprendidos entre 170 e 174 cm. de altura supoñían o 15,5% do total, mentras que nos anos 90 acadaban o 28,3%. Algo parecido sucede co seguinte tramo de estatura, 175 e 179 cm., que en 1920 só representaban un 5,1% do total de homes medidos, mentres que no 1990 xa acadan o 23,6%. Pero, sen dúbida, o incremento máis chamativo sitúase naqueles que superan os 180 cm., que en 1920 apenas sobrepasaban o 1% e no 90 sitúanse arredor do 17%.

Resumindo: dúas etapas ben diferenciadas que teñen o seu punto de inflexión nos anos 50; ata ese momento o incremento das tallas é moi pequeno, pero desde alí vai aumentando ano a ano ata acadar esa estatura media de 172,7 cm. en 1990.

ESTATURA MEDIA QUINQUENAL DENDE 1920 A 1990

ANOS	TALLA MEDIA	ANUAL	ACUMULATIVO	MENOS 150	150-154	155-159	160-164	165-169	170-174	175-179	+180
1920	164,4	-	-	2,2	4,6	12	35,4	24	15,5	5,1	1,1
1925	162,2	-2,2	-2,2	4,4	8,1	23,1	32,5	18,7	11,3	1,3	0,6
1930	162,7	-0,5	-1,7	1,8	6,6	22,3	34,1	27,3	7,3	0	0,6
1935	163,8	1,1	-0,6	2,4	7,2	15,3	30,1	28,7	12	9,3	1
1940	162,6	-1,2	-1,8	9,1	15,4	10,8	23,1	35,4	9,2	3	0
1945	162,8	0,2	-1,6	1	6,1	20,4	40,8	20,9	7,7	2,5	0,5
1950	163,7	0,9	-0,7	1,6	6,3	13,8	36,5	26,5	10,6	4,2	0,5
1955	165,4	1,7	1	0	1,5	15,2	29	35	13,8	5	0,5
1961	166	0,6	1,6	0,7	5	10,1	29,5	27,3	16,5	8	2,9
1965	165,7	-0,3	1,3	1,6	2,1	11	35	20	23	5,7	1,6
1970	168,3	2,6	3,9	1,6	1,6	2,7	21,1	30,8	29,2	9,2	3,8
1975	168,8	0,5	4,4	0	0,5	4,6	14,9	34,9	31,1	11,2	2,8
1980	169	0,2	4,6	1	0,5	2,6	17,1	34,2	26,1	13,6	5
1985	170	1	5,6	0,6	0	3,5	11,7	25,1	28,7	21,6	8,8
1990	172,7	2,7	7,3	0	0,9	0	7,9	22	28,3	23,6	17,3

GRÁFICA 2: Cambios de talla media entre 1920-1990

Non é obxecto deste traballo buscar as causas deste comportamento, para o que se precisaría introducir e analizar outros parámetros, senón deixar constancia dun feito sobre o que se profundizará no futuro. Non se debe esquecer que a fonte de onde proceden os nosos datos variou na súa forma de recollida ao longo do tempo e que nela non figuran todos os mozos das quintas, pois sobre todo nos primeiros anos, unha porcentaxe moi elevada considéranse “prófugos”; outros están na emigración e, aínda que constan noticias deles, raras veces contamos coas súas medidas. Isto limita a nosa fonte aos datos daqueles mozos que se encontran presentes no municipio estradense no momento do chamamento, incluíndo aqueles outros datos que son enviados polo correspondente concello no que residía, no caso de estar fóra da Estrada.

Cómpre sen embargo constatar que nos últimos anos a recollida de información é moito mais rigorosa e exhaustiva, chegando incluso, a través das legacións consulares españolas no extranxeiro, datos de varóns en idade militar que traballaban nalgúns países europeos, sobre todo Francia.

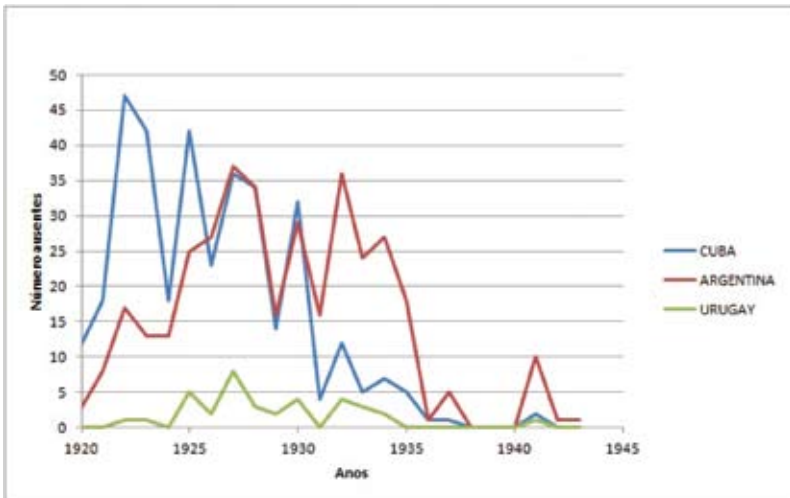
Aproveitando a información que nos aporta esta fonte imos tamén a presentar un esbozo doutras cuestións vinculadas coa época sobre a que estamos a traballar e as decisións vitais dos mozos que estaban a iniciar a súa actividade profesional.

O lugar de residencia dos mozos no momento de seren chamados a filas

I. Entre 1920 e a Guerra Civil-Segunda Guerra Mundial. De todos os ausentes unha porcentaxe elevada atópase en ultramar, sobre todo Cuba, Arxentina e Urugay, aínda que documentamos tamén algúns noutros países como Brasil, Costa Rica, Puerto Rico, Estados Unidos... Entre 1920 e 1923 só refiren que están en América uns 20 mozos pero, sen dúbida, a cifra é moito máis elevada pola cantidade de familiares que se presentan no negociado de quintas alegando que se encontran á espera do Certificado Consular do mozo reclamado.

Na seguinte táboa damos conta dos mozos que se encontran vivindo fóra do concello estradense no momento de seren chamados; cómpre salientar as significativas cifras dos residentes na cidade de Cádiz.

GRÁFICA 3: Ausentes en América (Cuba, Arxentina e Urugay)

Revisión de Quintos

PROVINCIA DE CÁDIZ **Partido judicial de Jerez de la Frontera**

Ayuntamiento de Jerez de la Frontera Distrito Municipal de Jerez de la Frontera

Sección de Reclutamiento única **Caja de Recluta de Cádiz**

FILIACION

de [redacted] hijo de [redacted] natural de San Pedro de Ruben
 Ayuntamiento de La Estrella partido judicial de La Estrella
 provincia de Sevilla, fué incluido en el alistamiento de mil novecientos
 con el núm. [redacted] de orden, en la sección de reclutamiento única, distrito municipal de Jerez de
 la Frontera, Ayuntamiento de Jerez de la Frontera, partido judicial de Jerez de la Frontera, pertene-
 ciente a la Caja de Recluta de Cádiz, nació en 10 de noviembre de mil novecientos
diez de profesión u oficio Parador no sabe leer ni escribir, su
 estado Soltero su estatura [redacted] milímetros, su perímetro torácico [redacted]
 centímetros.

Sus señas: pelo castaño cejas al pelo ojos pardos
 nariz grande barba cerada boca deular color cauc
 frente ancha aires común producción ordiana señas particulares

Queda filiado en virtud de la presente, para servir en clase de soldado por el tiempo de diez
 y ocho años, que empezarán a contársese desde el día en que ingrese en Caja, en las diferentes
 situaciones que determina la vigente Ley de Reclutamiento.

Jerez de la Frontera / de Julio de 1932

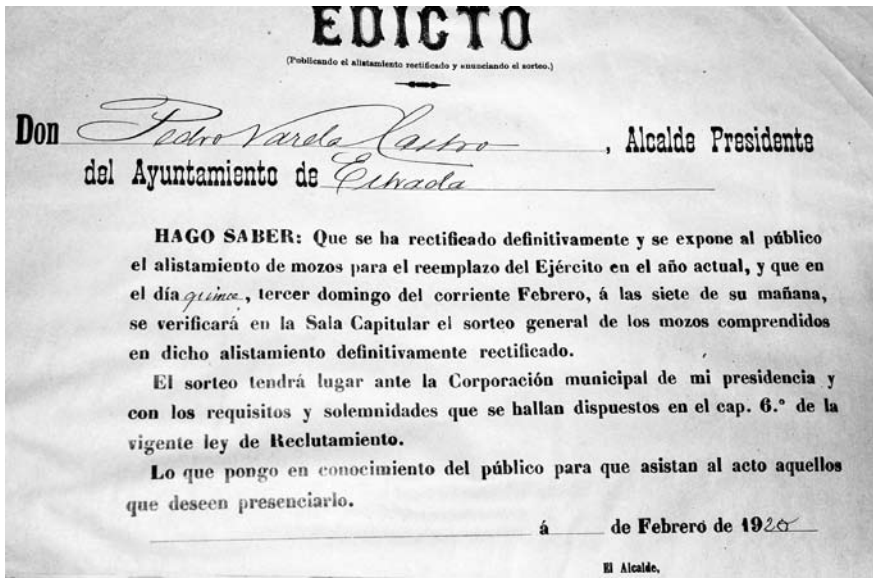
El interesado, V.º B.º: El Alcalde, El Secretario,
Juan Manzano *Juan Pérez*

Caja en [redacted]
 militar número [redacted] el [redacted] de [redacted] de 1935
 u oficio resultó ser [redacted] en el año de su alistamiento y en las revisiones
 concentración el [redacted] de [redacted] de 1935
 concentración obtuvo la talla de [redacted] centímetros, perímetro torácico de [redacted]
 centímetros, y reconocido facultativamente resultó [redacted]
 (Sorteo en el grupo [redacted] y obtuvo el núm. [redacted])
 Fué destinado al [redacted]
 de [redacted] en [redacted] de [redacted] de 1935.
 El Jefe de la Caja de Recluta,

Año	España	Cádiz	Total	Galicia
1920-24	20	17	37	29
1925-29	30	19	49	18
1930-34	26	27	53	27
1935-39	5*	8*	13*	7*
1940-44	7*	29*	36*	10*

(*) datos incompletos.

II. Desde o ano 1945 ata o inicio da década dos 60 cun notable descenso de saídas hacia o exterior das nosas fronteiras e un lixeiro incremento da migración interior, concentrada no País Vasco, Cataluña, Asturias e Andalucía, principalmente.

Ano	España	Cádiz	Galicia
1945-49	45	16	20
1950-54	65	18	28
1955-59	54*	22*	13*

(*) datos incompletos.

As principais causas deste descenso son evidentes; a Guerra Civil Española (1936-39), seguida da Segunda Guerra Mundial (1939-45), que dificultaron a mobilidade naquel mundo de penuria. Por iso os movementos que se producen son interiores na casi súa totalidade.

III. Etapa de incremento do fluxo migratorio. A todos os destinos coñecidos se unen os europeos, sobre todo Francia, e en menor medida Alemania, Inglaterra, Suíza, Bélxica... En América, Venezuela e Brasil atraen a moitos mozos galegos mentras que Cuba desaparece das súas preferencias; a explicación encóntrase no triunfo da Revolución en 1959, que implantou un novo sistema. Aumenta, así mesmo, a emigración dos xoves varóns hacia as provincias ás que o

viñan facendo con anterioridade, tendencia que se mantén ata os anos 70 en que empeza a ralentizarse. Se revisamos os datos dalgúns anos ilústrase perfectamente a tendencia.

ANO	Arxentina	Brasil	Venezuela	Francia	Europa	España
1962	11	10	17	8	3	30
1963	10	16	5	12	7	27
1964	14	5	3	21	9	46
1965	20	2	12	20	8	41
1966	11	5	11	23	11	41
1967	18	4	4	24	12	37

A partir dos anos 80 a emigración hacia América casi desaparece, descendendo tamén hacia Europa e outras Comunidades españolas; sen embargo a cidade de Cádiz como destino migratorio mantense no tempo; quizás debido ó influxo do efecto chamada de familiares que xa vivían e traballaban naquela cidade, aínda que non debe esquecerse a importancia do seu porto como punto de embarque cara a América ata que nos portos galegos empezaron a fletarse vapores de maneira regular.

Anos	Número
1920-29	36
1930-39	35*
1940-49	45
1950-59	40*
1960-69	56

(*) datos incompletos

As ocupacións dos mozos

A partir de 1927, aproximadamente, os expedientes de quintas rexistran un novo dato, a ocupación e, aínda que non sempre se fai constar, dos existentes podemos seguir unha evolución, supoño que similar a moitos outros lugares cunhas características socio-demográficas similares ás do noso concello. Para ver a evolución debemos ter en conta o seguinte cadro expresado en porcentaxes.

Ano	Albanel	Canteiro	Labrador	Carpinteiro	Estudiante
1930	3	27,7	33,7	15,6	5,3
1945	5,1	2,5	28	17,3	5,1
1975	21,8	0	4,2	7,4	26,5
1990	15,7	0,8	2,4	6,3	45

Nos anos 30 do século pasado o panorama que se presenta é o dunha sociedade eminentemente rural e agrícola complementada con outras oficios como os canteiros da metade sur do Concello e os carpinteiros que, conxuntamente, representan perto do 80% dos que manifestan profesión; o 5,3% declárase estudante e o 15% restante barbeiros, panadeiros, zapateiros ou músicos.

Temos unha grande cantidade de “dependientes” (45) e xornaleiros (9), que corresponden maioritariamente ós emigrados a Cuba e Arxentina, dos que non coñecemos a estatura e por tanto non se inclúen na taboa anterior. Do anterior despréndese que a man de obra emigrada era xove e de ínfima cualificación, igual que sucedía coa que arribaba a Cádiz, fundamentalmente empregados de restaurantes, “freidurías” ou establecementos similares.

No ano 1945 todo segue máis o menos igual; o gran salto cualitativo apréciase no ano 1975 onde os canteiros deixan paso aos albanelís; a actividade agrícola deixa de ser representativa na xuventude en idade militar que, en boa parte, está a cursar estudos, debendo aclarar que cando falamos de estudantes non se fai distinción entre os universitarios e os que están a cursar o bacharelato ou formación profesional. Nos anos 90 acentúase a tendencia achegándose significativamente á actual pois xa case a metade dos alistados manifesta estar cursando algún tipo de estudos.

Conclusión

Rematamos este breve estudo evolutivo da estatura dos estradenses no século XX e outras cuestión relacionadas, salientando que a altura dos varóns en idade militar entre 1920 e 1990 encontrábase por debaixo da media nacional e próxima a galega aínda que un pouco inferior a esta; con todo, a estatura dos mozos estradenses incremen-

touse en perto de 8 cm. naquel periodo de 70 anos. Ao achegarnos a unha etapa tan amplo do século XX compróbase que hai moitos temas sobre os que cómpre reflexionar e afondar desde o eido da historia local. Aspectos importantes que provocaron un cambio profundo na sociedade, contribuíndo a mellorar o noso sistema de vida e permitíndonos medrar en moitos aspectos, entre eles a estatura.